

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ
МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач 2 курсу 07-211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Патригура Роман Степанович

Керівник: доктор філос. н., професор
Костючков Сергій Карпович

Рецензент: координатор напрямку МК
Херсон від організації Альянс громадського
здоров'я
Воротинцев Сергій Юрійович

Івано-Франківськ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	8
1.1. Студентська молодь як специфічна соціальна група.....	8
1.2. Особливості соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану.....	16
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	23
2.1. Сучасні технології соціальної роботи зі студентською молоддю	23
2.2. Вплив військового стану на технології соціальної роботи зі студентською молоддю	31
2.3. Програма соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану.....	37
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність дослідження. Перша чверть XXI століття характеризується багатовимірністю, різноаспектністю та важкопрогнозованістю процесів суспільного буття, хаотичність, евентуальність і калейдоскопічність яких утворюють буттєвий простір сучасності. Процеси, феномени і явища, характерні для сучасного суспільства, зумовлюють цілком закономірний науковий інтерес до розвитку і соціального становлення особистості в конкретному суспільному ареалі. Для України вищеназвані чинники набувають прогресуючої значущості внаслідок збройної агресії російської федерації проти суверенної держави. В умовах військового конфлікту в Україні, що триває вже більше десяти років, гостро постає проблема соціальної роботи із студентською молоддю, значна кількість представників якої були вимушені переїхати в інші, більш безпечні регіони України, або за кордон. Війна, активна фаза якої триває майже три роки, потужно впливає на всі практично сфери суспільного буття – соціальну, культурну, політичну, юридичну, енергетичну, економічну, технологічну, духовну тощо.

Самопочуття молоді в суспільстві є одним із ключових показників розвитку соціуму, визначаючи напрями розвитку держави в найближчому та віддаленому майбутньому, формуючи напрями його подальшого розвитку та вимальовуючи силові лінії бажаного суспільством прогресу або апіорно деструктивного регресу. В широкому розумінні – це пошук шляхів до нового суспільного порядку або руйнівного хаосу. В будь-який історичний період – ще з Античності – кожне суспільство впливає на молоде покоління, продукуючи водночас як фактори розширення діапазону можливостей розвитку молоді, так і певний спектр негативних впливів, що характерно для авторитарних і авторитарних держав. Із початком активної фази

російсько-української війни сотні тисяч українців були вимушені полишити свої обістя і шукати безпечного життя у відносно безпечних регіонах України та в зарубіжних країнах. Серед внутрішньо переміщених осіб значну кількість складають молоді люди студентського віку, для яких у всій гостроті постають питання – як, де, у якому форматі продовжувати освіту, чи відкласти цей процес на післявоєнний період? В умовах воєнного стану сформувалася особлива соціальна група – внутрішньо переміщені представники студентської молоді. Це ті молоді люди, котрі знайшли свою нову «*alma mater*» в інших містах України або поїхали слідом за своїм релокованим вишем. Такі здобувачі вищої освіти є однією з найбільш соціально незахищених і вразливих верств населення – вони в результаті військових дій частково або повністю втрачають контакти з рідними, близькими, друзями, викладачами, позбавляються університетського буття, звичного життєвого порядку, а отже – вимушені пристосовуватися до нових життєвих сценаріїв.

Як наслідок – утворюється вимушена і невизначена щодо протяжності в часі перерва в освітньому процесі здобувачів вищої освіти. В таких умовах надзвичайно значущою постає роль інституцій соціальної роботи, установ і організацій, що мають на меті реалізацію державної соціальної політики. В Україні, як і в інших державах демократичного устрою, результативність соціальної роботи слугує не тільки показником суспільного благополуччя, зокрема – представників студентської молоді, але й постає чинником зниження соціальної напруги. Теоретичне осмислення зазначених проблем характеризується значним теоретичним і практичним насиченням у сфері сучасної вітчизняної соціальної роботи, воно фокусує увагу суспільства на ключовій ролі соціальної підтримки представників студентської молоді, постраждалих внаслідок російсько-української війни. Ситуація воєнного стану провокує перехід системи соціальної роботи в Україні до нової

філософії розвитку, що постає рішучим і необхідним кроком на початку оформлення принципово нових соціальних проєктів розвитку українського суспільства, в якому переможний мир і соціальне благополуччя мають бути ключовим імперативом розвитку нашої держави в найближчому та віддаленому майбутньому.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної магістерської роботи: **«Технології соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 02.09.2025 р. № 2).

Мета дослідження: проаналізувати технології соціальної роботи з представниками студентської молоді в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- проаналізувати студентську молодь як специфічну соціальну групу;
- дослідити особливості соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану;
- здійснити експлікацію сучасних технологій соціальної роботи зі студентською молоддю;
- прояснити вплив військового стану на соціальну роботу зі студентською молоддю;
- розробити Програму соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану.

Об'єкт дослідження – соціальна робота зі студентською молоддю.

Предмет дослідження – технологічні особливості соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану.

Для розв’язання поставлених завдань використовувалися різні методи дослідження. В методологічному корпусі магістерського дослідження логічно й обґрунтовано поєднуються методи світоглядно-філософського, загальнотеоретичного та спеціально-наукового спектрів. В роботі було застосовано філософські закони і категорії діалектики, на загальнотеоретичному рівні знайшли логічне застосування формально-логічні методи пізнання соціальної дійсності. Крім цього, було використано компаративний метод і метод класифікації. В спеціально-науковому спектрі знайшли своє місце конкретно-соціологічні методи і метод системно-структурного аналізу. Теоретичну базу дослідження склали наукові розвідки як зарубіжних так і вітчизняних учених. Для вирішення практичних завдань, запланованих у роботі, автором використано принцип єдності теорії та практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на рівні магістерської кваліфікаційної роботи досліджено технологічні особливості соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану. Автором самостійно розроблено Програму соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану.

Практична значущість одержаних результатів випускної роботи полягає в тому, що теоретичні висновки, наукові висновки й узагальнення, пропозиції та рекомендації практичного змісту, запропоновані автором магістерської роботи, дозволяють конкретизувати тренди подальшого дослідження технології соціальної роботи з представниками студентської молоді в умовах воєнного стану. Окремі ідеї та положення, викладені в магістерському дослідженні, можуть бути використані в практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, а також при викладанні для здобувачів вищої освіти

спеціальності «Соціальна робота» освітніх компонент «Соціальна робота в умовах воєнного стану», «Соціальна робота зі студентською молоддю», «Соціальна робота в релокованому ЗВО», «Соціальна робота з різними групами населення» тощо. Запропоновані в магістерському дослідженні ідеї та розробки можуть стати теоретичним підґрунтям для подальших досліджень у сфері теорії та практики соціальної роботи з різними групами населення.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 07.10.2025 р. № 3), а також опубліковані у вигляді статті: **Патригура Р. С. Соціальна робота з молоддю в сучасних вітчизняних умовах. *Магістерські студії: електронний альманах*. 2025. Вип. XXV. С.**

Структура випускної роботи: складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменувань). Дослідження містить 1 таблицю, 1 рисунок. Основний текст дослідження викладено на 45 сторінках.

РОЗДІЛ І.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Студентська молодь як специфічна соціальна група

Розв'язана російською федерацією загарбницька війна проти суверенної України, докорінно змінила не тільки змістове наповнення всіх сфер суспільного життя – соціальної, політичної, економічної, промислової, культурної тощо – але й згенерувала широкий спектр соціальних проблем, із якими наша держава ще не стикалася з часів надбання незалежності. Значну частину громадян України, постраждалих від війни, складають здобувачі вищої освіти, яких у контексті даної роботи ми будемо називати «студентська молодь». Практично кожного здобувача вищої освіти війна застала посеред навчального процесу і примусила вирішувати складні питання щодо подальшої освіти. Перед представниками студентської молоді постали непрості питання, серед яких ключовим бачиться таке – чи перевестися до закладу вищої освіти в іншому місті України чи за кордоном, припинити процес навчання до настання сприятливих умов або продовжити навчання в своєму виші у форматі *он-лайн*. Ці молоді люди стають однією з найбільш соціально незахищених і вразливих груп населення, внаслідок військових втрачаються або порушуються зв'язки з рідними та близькими, змінюються не на краще житлово-побутові умови, а отже – представники студентської молоді змушені адаптуватися до принципово нових життєвих ситуацій. Виникає стан, коли для людини, користуючись влучним висловом філософа Еріха Фромма, власне існування постає майже нерозв'язуваною проблемою.

У даній частині роботи ми ставимо завдання проаналізувати студентську молодь як специфічну соціальну групу. Проблематиці української студентської молоді приділили значну увагу вітчизняні

науковці, серед яких В. Бакіров, К. Богомаз [5], Л. Березовська [3], Є. Бородін [6], О. Бульвінська, М. Воровка [8], О. Гилюн [10], М. Гриценко, Л. Губерський, А. Гуржій, С. Драч, М. Дубина, В. Дударьов [16], М. Євтух, К. Корсак, С. Костючков [23], А.Острікова [6], Л. Панченко, О. Пташник-Середюк [37], В. Рябченко, І. Шапошникова [45], А. Ярошенко та інші. Але водночас існує нагальна потреба подальшого розгляду проблеми студентської молоді в контексті нових викликів, запитів і завдань розвитку українського суспільства, зважаючи на поточні реалії, пов'язані з російсько-українською війною.

Слід зазначити, що студентська молодь виступає потужною силою прогресу України, оскільки «Її ідеї, ентузіазм та здатність до співпраці є ключовими елементами, що визначають не лише їхню власну долю, але і майбутнє всього народу. Проте в умовах війни стає вразливою групою і потребує підтримки на державному та громадському рівні. Окрема увага приділена розгляду ресурсів соціальної роботи як комплексної фахової діяльності. Такі сучасні тенденції розроблені як виклик тим практикам і політиці, що зводять людей і їхній потенціал до дефіциту, патологій, проблем і дисфункцій. В період кризи вкрай важливим є необхідність адаптувати освітні програми та гнучко реагувати на зміни для організації освітнього процесу. Це дозволяє забезпечити більш ефективне навчання та враховувати індивідуальні потреби здобувачів вищої освіти» [14, с. 680-381].

Варто наголосити, що в будь-які часи молодь накопичує і за відповідних умов ефективно реалізує соціальний, політичний і інтелектуальний потенціал. Молодість – це той період, коли людина бажає суспільного визнання і самопізнання, прагне самовдосконалення, самоповаги та максимальної самореалізації. В процесі набуття вищої освіти молоді люди прагнуть академічної творчої діяльності, демонструючи такі якості як когнітивний оптимізм, емоційна варіабельність, інтелектуальна чутливість, здатність швидко перемикатися

на різні об'єкти дослідження, готовність до раціонального сприйняття нової інформації, наявність творчої уяви тощо. Сучасна студентська молодь демонструє високий рівень мобільності – навчальної, географічної, соціальної, що органічно пов'язано з відносною легкістю «перемикання» різних за змістом життєвих треків, а також наявністю у молодих людей доволі потужного соціалізувального та адаптувального потенціалу.

На думку вітчизняного філософа С. Костючкова «...студентські роки – це час не тільки професійної підготовки, це нерідко зародження любові, створення сім'ї, виховання дітей, це період знаходження свого місця в житті, етап самоствердження в студентських колективах, різних соціальних групах. Для сучасних студентів характерна актуалізація буттєвих новацій, неприйнятних для представників старшого покоління. Сюди можна віднести сецесію від проявів романтизму в почуттях і поведінці, формування меркантильності й цинічного практицизму, орієнтація на цінності західної культури, зростання амбітності, енергійності, рішучості, готовності до конфліктних стосунків не тільки з адміністрацією навчального закладу, але й державними структурами. Показовим є перетворення студентства з групи невиробничого характеру в амбівалентну соціальну групу, яка бере безпосередню участь у матеріальному й духовному виробництві» [38, с. 387].

Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що студентська молодь історично орієнтована не на роль пасивного об'єкта соціальних трансформацій, але в статусі їх активного суб'єкта-перетворювача. Від того, як відбувається розвиток української молоді, залежить майбутнє нашої держави, яка в жорстокому військовому протистоянні відстоює свою незалежність і суверенітет. Студентські роки в житті людини символізують етап початку самотійного незалежного життя, усвідомлення широкої особистісної свободи, новими друзями і викладачами, незвичними аспектами повсякденного буття. У цьому процесі важливою компонентою життя представників

студентської молоді є відповідь на майже гамлетівське питання – бути чи не бути в подальшому фахівцем у обраній спеціальності або вибір зроблено помилковий. За таких умов цілком реальним може бути розвиток деструктивних настроїв песимістичного спектру, соціальної алієнації (відчуження) та прогресуючого відчуття ресентменту (незадоволення).

У той же час, зазначають М. Хараджі та Г. Труніна, «...війна вплинула на усвідомлення студентами цінності життя. Студентська молодь змушена пристосовуватись до нової реальності. Частина студентів в змозі самотійно впоратися, а інші студенти переживають виснаження, спустошення, втому, відчуття тривоги і паніки. Вони зіткнулися з такими труднощами, як внутрішнє переміщення, міграція, складне матеріальне становище, хтось став свідком смертей, хтось пережив зникнення родичів чи зіштовхнувся з різного роду втратами, хтось зі студентів проживає в небезпечних місцях на окупованих територіях. Все це супроводжується такими проявами, як стрес, депресія, агресія, тощо. У той же час, як раз студентська молодь – це така специфічна соціальна група, яка має властивість швидко пристосовуватись до нових обставин, адаптуватися до нових викликів. Саме на їх долю випадає в майбутньому тримати професійний фронт на шляху відбудови України після перемоги» [43, с. 795].

Оскільки наукова зацікавленість студентською молоддю неупинно та закономірно зростає, природним бачиться акцентування уваги з боку менеджерів освіти вищої ланки на тому, щоб заклади вищої освіти більш конструктивно впливали на формування важливих для суспільства якісних характеристик українських студентів, адже молодь – це в усі часи потужна політична сила, від якої залежить майбутнє держави і громадянського суспільства. В сучасних дослідженнях українських учених чітко вимальовуються суттєві передумови розуміння процесів розвитку представників студентської молоді в соціальному і

академічному середовищі, як цілісної, саморегульованої та відкритої системи, де важливим є зворотний зв'язок, а важливість самостійних рішень студента/студентки на шляху досягнення поставленої мети забезпечує як скоординованість його/її дій, так і організаційно-функціональну та структурно-методологічну гармонійність усіх складових освітнього процесу.

Професор В. Баранівський стверджує, що «...проявами негативних наслідків низького рівня патріотичного виховання на сьогодні є бажання значної кількості молоді емігрувати за кордон, поширення маргінальних, часом, відкрито антиукраїнських поглядів, наявність відмовників до призову в Збройні Сили України тощо. Вочевидь для вищої освіти залишається актуальною задача, котра була визначена в Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті: забезпечити формування та розвиток національного характеру освіти і національного виховання. Найбільш актуальними в цьому завданні залишаються проблеми формування національної самосвідомості українців, відродження історичної пам'яті, консолідація всього українського народу» [1, с. 45].

Відтак, є підстави стверджувати, що зміст сучасного освітнього процесу потребує максимальної активізації кожного його суб'єкта. Всебічно зростає суспільне значення таких якостей представників студентської молоді як інтелектуальна і дослідницька активність, творча ініціатива, готовність до професійної діяльності в умовах ринкових відносин, що примушує майбутніх фахівців творчо переосмислювати зміст, технології, форми і методи реалізації освітнього процесу. Студентська молодь, у такому контексті, – це специфічна соціальна група, яка характеризується властивістю швидко адаптуватися до нових життєвих умов, пристосовуватися до нових загроз і реагувати на явні та приховані виклики. При цьому, як слушно зауважують автори монографії «Студентство і сучасність», в оцінці мотивації освітньої діяльності необхідно зважати на, принаймні, три не завжди апріорно

когеруючі рівні соціального вибору – це усвідомлене рішення на користь набуття вищої освіти, вибір конкретного вищого навчального закладу і, третє – вибір спеціальності відповідно до особистісно сформованих соціальних експектацій (очікувань) [32].

Доречно підкреслити і те, що визначальною ціллю національно-патріотичного виховання студентської молоді є послідовне, цілеспрямоване і системне виховання відповідального, свідомого громадянина – патріота України, зберігача та шанувальника вітчизняної історичної пам'яті, послідовного провідника національної ідеї. Представники майбутньої української національної еліти формуються в закладах освіти через засвоєння фундаментальних засад правової культури, національно-патріотичної свідомості, носія активної громадянської позиції та моральних чеснот і духовних прагнень. Видатні українські педагоги в усі часи приділяли увагу формуванню особи громадянина-патріота. Василь Сухомлинський наполягав на тому, що «Вдихнути в юну істоту душу громадянина – це значить передати не тільки радість, захоплення, гордість за все те, що становлять наші святині, а й сердечний біль, тривогу, турботу за долю цих святинь – свободу і незалежність, честь і велич, багатство і славу нашої улюбленої Вітчизни» [41, с. 310]. Сьогодні слова великого педагога звучать як ніколи актуально і можуть слугувати дороговказом для тих, хто присвятив себе формуванню особи громадянина-патріота.

Одним із показових наукових розвідок щодо формування студентської молоді в умовах війни є робота В. Шевченко «Особливості формування активної життєвої позиції студентської молоді в умовах військового конфлікту». Автор висловлює ключову тезу, відповідно до якої ключові чинники, що реально впливають на утворення активної життєвої позиції студентської молоді в умовах воєнного стану, це рівень долученості до військових дій, рівень володіння інформацією про війну

та супроводжуючі її чинники, це також і показник «відчуття суспільної відповідальності» [46].

Із огляду на вищевикладене стає очевидним, що окрім професійної освіти, значущим є також формування національних і загальнолюдських цінностей та громадянської відповідальності представників студентської молоді. Важливим тут постає сімейне виховання, поведінкові приклади рідних і близьких, а також вплив творів культури і засобів масової інформації. Важливим є залучення студентства до активної участі в суспільному житті, волонтерському русі, вирішенні проблем соціальної активності тощо. Українська дослідниця О. Горіна вважає «завданнями національно-патріотичного виховання студентської молоді в період професійної підготовки» наступне:

1. Формування у представників студентської молоді національної гордості, самосвідомості, самоповаги, гідності громадянина, виховання поваги та любові до Батьківщини, історичної пам'яті та українських національних традицій.

2. Підготовка представників студентської молоді як представників майбутньої свідомої інтелектуальної еліти України, а також збереження історичного генофонду української нації.

3. Генерування патріотичної громадянської позиції, формування у представників студентської молоді впевненості у домінування закону, ефективність демократії, імператив суверенітету, який є неодмінною гарантією свободи людини.

4. Зростання рівня поваги до української мови в найширшому академічному просторі, забезпечення і промоція україномовного освітнього середовища на всіх рівнях – від державного до побутового.

5. Формування у свідомості представників студентської молоді вигод здорового способу життя, фундаменталізація привабливого образу соціально активної, усебічно здорової, активної та духовно розвиненої особистості, котра орієнтована на майбутнє.

6. Створення організаційних і адміністративних умов для оптимального розвитку студентського самоврядування, виявлення та підтримки його ключових дійових осіб.

7. Забезпечення достатнього рівня професійного розвитку та культурного розвитку представників студентської молоді, сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації кожної молодої людини в Україні.

8. Виховання поваги до свого рідного навчального закладу, збереження й підтримання наукових, демократичних і культурних традицій вищого навчального закладу [11].

Відтак, студентська молодь відіграє особливу роль у розвитку громадської позиції молодого покоління в умовах російсько-української війни. Разом із набуттям компетентностей (загальних та фахових) і програмних результатів навчання відповідно до спеціальності, представники студентської молоді формуються як самодостатні особистості, віддані патріоти, відповідальні громадяни та особистості з інноваційним мисленням. У цьому зв'язку актуалізується питання життєвої позиції студентської молоді в умовах воєнного стану, що може бути зумовлено комплексом чинників, а саме – соціально-політичним контекстом, особливостями освітнього процесу, духовними і культурними запитами, персональними вподобаннями тощо. Але в умовах війни представники студентської молоді потребують і особливої уваги, зокрема – з боку інституцій, покликаних реалізовувати державну соціальну політику. Для молодої людини ситуація перманентних змін та переходів у «незнане буття» викликає стан тривоги і розгубленості перед майбутнім, але водночас – спонукає до пошуку оптимальних життєвих сценаріїв у часи особистісних і суспільних випробувань. А отже, в наступній частині роботи ми розглянемо особливості соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану.

1.2. Особливості соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану

Як вже було зазначено, в умовах сучасності перед закладами вищої освіти невідворотно зростають нові загрози, пов'язані з воєнним станом – як у контексті організації освітнього процесу, так і в реалізації різних форматів позааудиторної діяльності здобувачів вищої освіти. А в умовах воєнного стану зростає потреба в наданні студентам особливої допомоги – соціальної, психологічної, правової тощо у зв'язку з ускладненням життя, втратою звичних буттєвих стандартів, активностей і рутин, порушенням звичного буттєвого модусу. Такі здобувачі вищої освіти є однією з найбільш соціально незахищених і вразливих верств населення – вони в результаті військових дій частково або повністю втрачають контакти з рідними, близькими, друзями, викладачами, позбавляються звичних складових академічного буття. Увага держави і громадянського суспільства у, зокрема, контексті здійснення соціальної підтримки, пояснюється тим, що молодь історично є авангардом суспільно-політичних реформацій, оскільки від того, як здійснюється прогресивний розвиток української молоді, залежить майбутнє нашої держави, яка в жорстокому військовому протистоянні виборює свою незалежність і суверенітет.

Проблемою соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану займаються такі вітчизняні науковці як О. Білецький [4], Т. Василюк [7], Н. Гевчук [9], О. Горіна [11], О. Григор'єва [13], В. Жуков [29], О. Лебідь [27], Т. Лях [29], В. Лютий, Л. Моргай [30], М. Моторна [31], Л. Овчарова [33], Т. Опалюк, Н. Поліщук [36], І. Размолодчикова [7], Н. Тілікіна [42] та інші.

Як слушно зауважує професор О. Кравченко «Особливої уваги потребують студенти з-поміж вразливих категорій населення: студенти-сироти, студенти з інвалідністю, студенти з малозабезпечених сімей, з

неповних сімей тощо. Окрему категорію студентів, які потребують додаткової уваги, становлять ті, хто внаслідок воєнних дій вимушені були переміститися з родинами за кордон. Серед перспектив необхідність дистанційного супроводу студентів внаслідок переміщення, а також розробки програм для їхньої адаптації після повернення додому. Загалом внаслідок війни у більшості людей проявляються розлади соціального і психологічного характеру: зниження адаптаційних здібностей, пригнічення пошукової та дослідницької активності тощо. Різні дезадаптаційні фактори є загрозами у фізичному виживанню, соціальному благополуччю та психічній стійкості особистості» [25. с. 101].

Підкреслимо, що студентська молодь являє собою суспільно диференційовану соціально-демографічну єдність, носії якої мають специфічні фізіологічні, світоглядні, когнітивні, культурно-освітні властивості, «...що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей». Саме термін «студент» має латинське коріння і в перекладі українською означає людину, зазвичай молоду, котра вчиться, тобто систематично оволодіває знаннями в спеціально створених умовах навчального закладу. Завдяки «...спільному виду діяльності – учінню, спільному характеру праці студенти утворюють певну соціально-професійну групу, провідною функцією якої є набуття відповідних знань та умінь в галузі обраної професії, навичок самостійної творчої діяльності» [15, с. 34].

Водночас доречно зауважити, що соціальна підтримка представників студентської молоді в умовах воєнного стану дозволяє їм повноцінно повернутися до навчального процесу, де вони можуть продовжити свою освіту відповідно до обраної спеціальності, що сприятиме їхній адаптації та успішному соціальному розвитку подальшому мирному житті. Дослідження особливостей соціальної

роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальними з декількох причин: по-перше, це значна кількість представників цієї соціальної групи; по-друге – явними стають психосоціальні наслідки війни для значної частини української молоді; по-третє, актуальною є важливість соціальної підтримки з використанням найсучасніших технологій; по-четверте – необхідною є правова підтримка, а також підвищення рівня обізнаності суспільства про проблеми студентської молоді в умовах воєнного стану, вирішення яких сприятиме забезпеченню сталого розвитку українського суспільства в найближчому та віддаленому майбутньому.

Із огляду на вищевикладене стає очевидним, що фахівці в галузі соціальної роботи в умовах воєнного стану стикаються з численними матеріально-економічними, адміністративно-організаційними, розпорядчо-управлінськими, регулюючо-юридичними і соціально-культурними викликами. Розуміння особливостей соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану сприяє підвищенню обізнаності суспільства про їхні потреби та проблеми, що, своєю чергою, може вплинути в подальшому на політичні рішення. Ефективна соціальна робота зі студентською молоддю в умовах воєнного стану є одним із базових елементів забезпечення стабільного, справедливого і мирного майбутнього України. Все це робить різного рівня наукові дослідження – від студентських курсових, бакалаврських і магістерських робіт до фундаментальних розвідок рівня докторських дисертацій – надзвичайно важливими для розробки і подальшого впровадження ефективних, адекватних і ефективних систем підтримки представників вказаної соціальної категорії.

Підкреслимо, що теоретичні аспекти соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану мають важливе значення для розуміння ефективних підходів, методик і методів допомоги цій специфічній категорії населення. Знання та науково

обґрунтоване аналізування цих аспектів допомагає формувати відповідні соціально-політичній ситуації моделі підтримки з урахуванням специфіки життєвих потреб, з якими стикаються представники студентської молоді. Ключові причини актуальності теоретичних аспектів у зазначеній сфері є наступними: це поглиблене розуміння запитів, потреб і проблем студентської молоді в умовах воєнного стану, структурування підходів, методик і методів; адаптація до вітчизняних реалій кращого зарубіжного досвіду; розробка інноваційних моделей соціальної підтримки розглядуваної категорії населення; соціально-психологічна реабілітація та юридично-правова підтримка; забезпечення соціальної (ре-)інтеграції та (ре-)адаптації в контексті реалізації державної соціальної політики.

Вітчизняний дослідник С. Костючков зауважує, що «Мета сучасної соціальної політики може бути визначена як прогресивний розвиток людської особистості, створення сприятливих умов для її повноцінного гармонійного існування, виховання почуття відповідальності за свою життєдіяльність, задоволення життєво важливих інтересів і потреб. Необхідність соціальної політики в суспільстві обумовлюється принаймні двома складовими: наявністю соціальної нерівності за умов обмеженості ресурсів і необхідністю перерозподілу цих ресурсів у суспільстві між його членами. Нерівність (соціальна) означає становище, при якому не всі члени соціальної групи мають рівні соціальні можливості внаслідок відмінностей у статі, віці, фізичних і розумових можливостях і таке інше» [22, с. 18].

Загалом, можна говорити про те, що в умовах воєнного стану, військових конфліктів і пов'язаних із цим наслідків, проблематика соціальної підтримки студентської молоді набуває в сучасній Україні неабиякої актуальності. Студенти, які зазнали впливу військових дій, переживають різного роду стреси і травми, які кардинально впливають на їхній психоемоційний стан, соціальне буття та академічну активність.

Відновлення соціально-психологічної стабільності представників студентської молоді, надання їм усебічної підтримки стають фундаментальними умовами для того, щоб після Перемоги допомогти повернутися до повноцінного життя. Статистичні дані свідчать, що кількість представників студентської молоді, які потребують кваліфікованої соціальної допомоги, продовжує експоненціально зростати, а потреби у підтримці представників студентської молоді збільшуватимуться в геометричній прогресії. Відтак, актуальним є процес створення ефективної інфраструктури соціальної підтримки представників зазначеної категорії, яка забезпечить їм не тільки підтримку достатнього життєвого рівня, але й повернення в академічне середовище з повноцінним освітнім процесом і отриманням бажаної професійної кваліфікації.

Тому, як слушно зазначає вітчизняна дослідниця С. Коляденко «...особливого значення набуває становлення та самореалізація саме молодшої людини, сенситивний період якої для розвитку цього стану співпадає з студентськими роками. Дестабілізація суспільства загалом, реформування системи освіти, криза звичних норм та цінностей, відсутність нормативних моделей успішної поведінки, відсутність досвіду життя батьків у нових умовах, нездатність діяти в період «ідеологічного» хаосу та пандемії може формувати у студента сприйняття себе як «жертви», соціального невдахи тощо. Це вимагає створення відповідного соціальнопедагогічного середовища ЗВО, в якому студенти перебували б під впливом сильної мотивації саморозвитку, самовизначення, самореалізації. На перший план виходять завдання, пов'язані з гуманізацією свідомості та навчально-виховного процесу у ЗВО» [21. с. 225].

Слід підкреслити – більшість суспільних процесів розгортаються за накопичувальним принципом: вони набувають очевидних, чітких і виразних ознак тільки в нестандартних умовах, провокованих

надзвичайними ситуаціями, серед яких найбільш впливовою є війна. Як зазначає С. Каліщук, «у кризових ситуаціях людина, незалежно від досвіду інших людей..., переживає непередбачувану втрату власної здатності використовувати надбані раніше ефективні навички знаходження засобів вирішення проблеми» [20. с. 146].

Вочевидь, що обсяг нагальних завдань переходу системи соціальної підтримки певних категорій населення України до нової філософії розвитку, вбачається одним із головних на шляху створення нової соціальної конструкції українського суспільства, де мир, справедливість і соціальна гармонія мають бути безумовними домінантами перспективного розвитку нашої держави після Перемоги. Що ж стосується студентської молоді, то тут справа не лише й не стільки в динамічно зростаючому обсязі цієї соціальної групи, скільки в обмеженості теоретичних підходів до вирішення проблем студентської молоді в умовах воєнного стану та їх значній парадигмальній складності, в результаті чого досягнення дослідницького консенсусу на рівні навіть базових положень постає досить сумнівним. Не зважаючи на якісно і кількісно змістовну соціальну допомогу та підтримку, яка надається представникам студентської молоді в умовах воєнного стану, їхнє становище залишається вельми складним. Одна із складнощів є в тому, що студенти і студентки – молоді люди, які не поспішають звертатися до органів соціальної підтримки, знаходячись у тенетах упереджень щодо того, що соціальна робота має на меті допомогу тільки «слабким» прошаркам населення, а саме – особам похилого віку, людям з інвалідністю, сиротам тощо. А представники студентської молоді вважають себе сильними. Такими, що самі здатні розв'язати свої життєві складнощі без сторонньої допомоги.

Приймемо як факт, твердження стосовно того, що поява представників студентської молоді в умовах воєнного стану в фокусі професійної діяльності фахівців соціальної роботи стала серйозним

викликом для України з її соціальною політикою, в загальному розумінні – для комплексу соціальних служб і фахівців у галузі соціальної роботи, адже функціонуюча в мирний час структура соціальної підтримки не була спрямована в бік цієї соціальної групи, а фахівці, закономірно – не були підготовлені до такої роботи професійно, а також майже не володіли відповідною належною теоретичною базою та методологічним інструментарієм. Але час прийшов і приніс нові виклики – війна примусила швидко і адекватно реагувати на появу нових об'єктів професійної уваги, серед яких – внутрішньо переміщені особи (ВПО), сім'ї військовослужбовців, депортовані діти, студентська молодь; і цей перелік не є вичерпним. Зокрема, соціальна підтримка української студентської молоді є важливим аспектом у подоланні деструктивних наслідків політичних, економічних, правових, культурних і соціально-гуманітарних криз, породжених війною. В умовах воєнного стану, в складній, важкопрогнозованій соціальній реальності, соціальна робота покликана всебічно покращити життєві параметри особи, котра потребує до себе особливого ставлення не тільки з боку держави, але й від структур громадянського суспільства, а також зацікавлених міжнародних організацій.

У наступному розділі роботи ми розглянемо технологічні особливості соціальної роботи зі студентською молоддю України в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 2.

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Сучасні технології соціальної роботи зі студентською молоддю

У даному розділі роботи ми розглянемо технологічні особливості соціальної роботи зі студентською молоддю України в умовах воєнного стану. Конкретно – мова піде про сучасні технології соціальної роботи зі студентською молоддю.

Слід підкреслити, що українське суспільство вибудовується як більш людиноцентристське та особистісноорієнтоване. Індивідуальний розвиток особистості в сучасних умовах є, з одного боку, вирішальним показником прогресу, не зважаючи на воєнний стан, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку української держави та громадянського суспільства. Одним із найважливіших чинників результативності соціальної роботи в державі, його *head point*’ом (засадничим пунктом) є положення та якість життя людини в суспільстві. Починаючи розгляд питання ролі сучасних технологій у соціальній роботі, необхідним вбачається звернення до самого поняття «технологія», його зародження, розвитку та місця в сучасному світі науки і техніки. Не буде перебільшенням твердження стосовно того, що технологія як така завжди привертала увагу мислителів усіх часів і народів; перш за все – філософів, оскільки діяльність людини розумної (*Homo sapiens*) була технологічною за визначенням. Виокремившись із світу тварин, людина на певному етапі антропогенезу перетворила трудову діяльність та пов’язані з нею уявлення, прагнення, механізми комунікації у фундаментальні засади – в широкому розумінні, базис свого буття. Свого часу Арістотель виокремив діяльність людини в

особливе поняття, яке античний філософ визначив як «праксіс». Арістотель застосовував це поняття не тільки у сфері матеріального виробництва, але й у царині міжособистісних, соціальних, моральних, духовних і, відповідно – політичних відносин. Звідси витікає, що політична повсякденна діяльність держави і суспільства є технологічною за своєю природою. Варто зазначити, що термін «технологія» увійшов у науковий вжиток завдяки німецькому професору Іоганну Бекману в 1772 році. Вчений запровадив його для маркування ремісничого мистецтва з експлікацією певних професійних навичок та емпіричних уявлень про знаряддя праці та виробничі операції. Тобто, в загальному розумінні технологія – це перетворення відповідно до наявного плану «чогось» на «щось» більш досконале. В тогочасній літературі поширеним був термін «техніка» як сукупність «штучних засобів» цілеспрямованої діяльності людини, а також комплекс технологічних процесів загалом. Натомість у сучасній практиці більш поширеним є саме поняття «технологія»: ми говоримо про політичні технології, біологічні технології, педагогічні технології, виробничі технології, соціальні технології, військові технології, мистецькі технології тощо.

Є сенс нагадати, що історія розвитку людської цивілізації яскраво демонструє кореляцію певних соціальних технологій із конкретними історичними умовами, в яких ці технології з певними цілями генерувалися, розвивалися, переходили в практичну площину, модифікувалися, дрейфували в наступну історичну епоху і були корисними або ставали непотрібними в процесі виробництва цінностей – матеріальних або духовних. Якість соціальних технологій є реакцією запитів суспільства на якісний інструментарій перетворення світу відповідно до суспільних запитів, бажань, прагнень, інтересів, вимог, почуттів, емоцій тощо. Саме вони складають контури суспільного знання щодо соціальних технологій та їх місця в різних сферах соціального, природного і технічного продукування. Такого роду

динаміка маніфестує закінчення ери екстенсивного розвитку машинної промисловості та формуванням нових технологій для виробництва наукоємної продукції.

Що ж таке соціальна технологія? В сучасному розумінні соціальні технології – це технології, орієнтовані на досягнення певних цілей соціального розвитку, це також вирішення певного спектру соціальних проблем та менеджмент соціальних процесів відповідно до чинного законодавства. В умовах сучасності, ускладнених у вітчизняних реаліях воєнним станом, актуалізується гостра проблема технологізації соціальної роботи. Ця вимога пояснюється: а) кардинальним ускладненням соціальних процесів і загостреннями соціальних проблем в суспільстві воєнного стану і б) прогресуючим розвитком суспільно-гуманітарних наук, напрацювання яких дозволять укорінити їх теоретичні здобутки в повсякденну вітчизняну практику соціальної роботи. Генеза і становлення терміна соціальна технологія, формування його модерних інтерпретацій пов'язуються з поступовою адаптацією терміну до різноманітних предметних ареалів, сфер соціальної практики та просторів практичної діяльності. Термін «соціальна технологія» вперше з'являється в наукових розвідках австрійського філософа і соціолога Карла Поппера як інструмент експлікації соціальних змін, створений в реченні соціології та спрямований на вирішення завдань щодо різних аспектів соціальної практики. У подальшому зазначений термін набув глибокого теоретичного осмислення в роботах закордонних та українських дослідників – філософів, соціологів, політологів, психологів тощо. Як і будь-яка технологія, соціальна технологія характеризується певним рівнем алгоритмізації, уніфікації та стандартизації процедур. Соціальні технології відповідають всім потребам і запитам, що висувуються до технологій як таких – політичних, біологічних, педагогічних, промислових, військових, мистецьких, цифрових, психологічних тощо. Одну з провідних позицій серед вказаних

технологій займає технологія соціальної роботи як сукупність методів покращення рівня благополуччя конкретної особистості та, відповідно, суспільства загалом.

Саме зазначені вище об'єкти (особистість, соціальні групи та суспільство) впливають на властивості соціальних технологій певним чином та надають їм специфічних особливостей:

1) мультидисциплінарність полягає в тому, що соціальні технології озброюються, крім іманентних, ще й запозиченими технологіями з арсеналу інших наук – їх теорії, підходи, концепції, постулати, прийоми, методи й методики;

2) ієрархічність передбачає застосування соціальних технологій у ролі окремих форм, прийомів, методик, методів та моделей технологій нижчого порядку;

3) різноспрямованість означає те, що соціальні технології мають на меті можливість й необхідність впливу на різні об'єкти, що синергетично підвищує ефективність трансформацій;

4) гнучкість полягає в тому, що актуальним є високий рівень варіативності моделей, форм, практичних інтерпретацій та оцінки результативності соціальних технологій;

5) стандартизація передбачає систематичний пошук параметрів оцінки ефективності застосування в суспільних практиках широкого спектру соціальних технологій [21].

У контексті заявленої нами теми слід підкреслити, що соціальні технології в сучасній науці розглядаються як продукт соціального проєктування. Функціонально соціальні технології визначаються як засіб забезпечення процесів відновлення та/або удосконалення діяльності структур соціальної сфери. Соціальні технології безпосередньо пов'язуються з продукуванням ефективних зразків вирішення перспективних соціальних проблем, які виникають в сфері соціального менеджменту в процесі реалізації визначених цілей,

дислокованих у контексті політичного і соціально-економічного розвитку суспільства. Однією із важливих функцій соціальних технологій можна вважати проблему зростання обґрунтованості управлінських рішень, що приймаються, які пов'язувалися з нею попереднім прогнозуванням поведінки об'єкта в контексті різних варіантів реалізації альтернативних проєктів оптимізації всіх складових суспільного простору на всіх рівнях – від індивідуального до державного.

Як відомо, соціальні процеси та відносини є різноманітними, тому ми спробували представити соціальні технології та їх приклади в соціальній роботі зі студентською молоддю в умовах воєнного стану (Табл.2.1.).

Таблиця 2.1

**Соціальні технології та їх приклади в соціальній роботі зі
студентською молоддю в умовах воєнного стану**

Технології	Опис	Приклади застосування в соціальній роботі
Демографічні технології	Дослідження та керування процесами репродукування населення	Опитування для визначення потреб студентської молоді, підтримка програм збереження здоров'я
Економічні технології	Орієнтовані на менеджмент економічних процесів	Консультації з фінансових питань, допомога з працевлаштуванням та економічною підтримкою
Політичні технології	Організація політичного життя суспільства з акцентом на політичні складнощі	Програми підтримки студентської молоді в політичній активності, роз'яснювальна робота щодо прав та обов'язків
Інформаційні технології	Впливають на менеджмент процесів у	Використання он-лайн платформ для

	комунікативній сфері суспільства;	підтримки зв'язку, інформаційні кампанії щодо безпеки та благополуччя
Адміністративно-управлінські технології	Орієнтовані на організацію оптимізуючого впливу на об'єкти управління	Організація волонтерських програм, системи підтримки студентської молоді у складних життєвих ситуаціях

Аналізуючи технології соціальної роботи з представниками студентської молоді, С. Коляденко виокремлює педагогічні, психологічні, соціальні, медичні, духовні, культурні та інші технології, покликані оптимізувати життя соціуму та окремих його представників. В монографічному дослідженні підкреслено, що сукупність технологій соціальної роботи охоплює соціальну профілактику, соціальну реабілітацію та соціальну підтримку. Зазначенні структурні елементи технології соціальної роботи, ускладнені додатковими процедурами, такими як соціальна діагностика та соціальний менеджмент вважаються ключовими стратегіями соціальної роботи і технологіями, котрі мають специфічну структуру. Серед ключових процедур автор виокремлює наступні моделі соціального втручання:

1. Соціальне піклування або опіка являє собою цілеспрямовану допомогу тим особам, котрі не мають реальної можливості задовольнити власні соціальні потреби.

2. Соціальне обслуговування реалізується у вигляді надання комплексу соціальних послуг найбільш вразливим і незахищеним у соціальному сенсі прошаркам населення.

3. Соціальний патронаж постає у вигляді задоволення вітальних (у першу чергу) потреб тим особам, котрі цього потребують більш за інших у даний період.

4. Соціальне представництво – це правовий захист інтересів соціально незахищених осіб у формі законної діяльності спеціальних установ, структур і організацій.

5. Соціальне консультування постає у вигляді фахової допомоги конкретній людині або соціальній групі у напрямі пошуку найбільш ефективних стратегій і тактик подолання соціальної кризи.

6. Соціальне інформування передбачає надання правдивої, повної та корисної інформації щодо соціальних проблем і найбільш конструктивних напрямів їх редукції або нігіляції.

7. Соціальне навчання і виховання являє собою педагогічну підтримку тим особам, котрі мають особливі педагогічні потреби і не мають власних можливостей для їх задоволення – повного або часткового.

8. Соціальна корекція і терапія – це комплексне забезпечення допомогою в напрямі розвитку особистості та редукування негативних обставин, які знижують рівень життя людини і можливості забезпечення вітальних потреб [21].

Як можемо бачити, технології соціальної роботи і форми соціальної підтримки є фундаментальними технологіями соціальної роботи. Вони дозволяють розробляти специфічні технології розв’язання найбільш актуальних проблем нужденних осіб, які не здатні самотійно покращити свій буттєвий модус у соціальному контексті. Йдеться про універсальні технології широкого впливу, які використовуються в різних аспектах соціальної роботи. Одна з чисельних й різноманітних груп населення, що потребують результатів використання ефективних соціальних технологій – це сучасна студентська молодь. А відтак, ці технології повинні бути модерними – гнучкими, варіабельними, швидкозмінними, перспективними та ефективними. Вони мають бути чітко алгоритмізованими засобами практичної діяльності фахівців у сфері соціальної роботи; гнучко корелювати зі стратегічними трендами

соціальної політики в державі; будуватися на основі теоретичних знань, отриманих в просторі соціально-гуманітарних наук; гарантувати досягнення бажаного результату за умов дотримання певних технологічних настанов і приписів; характеризуватися надійністю, варіабельністю, достовірністю, простотою та можливістю тиражування.

Є підстави погодитися з сучасними українськими дослідницями, котрі стверджують, що «Поступове інтегрування сучасної вітчизняної вищої освіти до європейських вимог щодо застосування інноваційних практик соціальної роботи зумовлюються необхідністю удосконалення функцій соціальної роботи в умовах воєнного стану, відновлення за наслідками війни, глобальних та соціальних викликів (підтримка по безробіттю, пом'якшення негативних наслідків бідності, соціальне обслуговування окремих категорій громадян (одиноких осіб, дітей-сиріт тощо), соціальна допомога та реабілітація учасників бойових дій та членів їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб тощо) в Україні» [2, с. 208].

Відомий письменник-фантаст українського походження Станіслав Лем у класичному вже творі «Сума технологій» ставить питання, яке й сьогодні є надзвичайно актуальним – хто ким керує, ми технологіями або вони нами? Чи вони ведуть нас туди, куди заманеться, або ми можемо примусити їх підкорюватись? Стосовно соціальних технологій можна стверджувати, з певною втім долею скепсису, що в сучасних демократичних суспільствах технології соціальної роботи працюють на благо людини, на покращення якості її життя, забезпечуючи гуманізацію суспільного простору та поступальний рух до того рівня розвитку соціуму, про який мріяли люди з часів Античності.

У наступній частині роботи ми розглянемо вплив військового стану на технології соціальної роботи зі студентською молоддю.

2.2. Вплив військового стану на технології соціальної роботи зі студентською молоддю

Із з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію суверенної України, було запроваджено правовий режим воєнного стану, який вплинув на всі складові суспільного життя, в тому числі – і на систему вищої освіти. Українці студентського віку вимушені пристосовуватися до умов навчання під час війни. Найбільш чутливою і вразливою частиною суспільства в період війни стала молодь, оскільки її представники знаходяться на стадії індивідуального розвитку та громадянського формування. З початком повномасштабного вторгнення понад півтора мільйона дітей та молоді виїхали та продовжують навчання за кордоном, але значна кількість студентської молоді залишилася за місцем проживання, продовжуючи навчання в стінах «альма матер» в режимах он-лайн, оф-лайн або за гібридними розкладами. Як наслідок – формується вимушена і невизначена щодо протяжності в часі перерва в звичному освітньому процесі здобувачів вищої освіти. Студенська молодь у воєнний період є особливою соціальною групою, представники якої потребують значної уваги з боку державних органів і громадських структур, спрямованих на соціальну підтримку тих, хто її потребує.

Із початком повномасштабного вторгнення деякі українські ЗВО опинилися в окупації, зокрема – Херсонський державний університет. «З березня обласний центр – Херсон – був окупований російськими військовими. І це єдиний обласний центр України, який вдалося захопити окупантам. По суті, Херсон став одночасно і символом громадського опору для України і символом для росії, показовим майданчиком, через який загарбники намагаються легалізувати свою присутність у незалежній Україні шляхом проведення псевдореферендуму про начебто добровільне приєднання Херсонщини

до росії. Крім політичного й ідеологічного складників, росіянам важливо утримати Херсонщину та захопити якомога більше територій півдня України з економічної та стратегічної точок зору. Це можливість отримати доступ до води для Криму, енергосистеми України, до сухоподільного шляху постачання свого озброєння для продовження вторгнення та захисту окупованих територій» [44. с. 15].

У таких умовах студенти частково або повністю втрачають контакти з рідними, близькими, друзями, викладачами, позбавляються університетського буття, звичного життєвого порядку, а отже – вимушені пристосовуватися до нового режиму життя. У цьому зв'язку актуалізується питання життєвої позиції студентської молоді в умовах воєнних дій, що може бути зумовлено багатьма чинниками, а саме – соціально-політичним контекстом, особливостями освітнього процесу, духовними і культурними запитами, індивідуальними преференціями тощо. А отже, цілком логічним постає питання – яким чином і наскільки впливає військовий стан на технології соціальної роботи зі студентською молоддю? Одразу важливо зазначити, що в сучасній науці не існує універсальної моделі соціальної роботи в умовах війни, вибір оптимальної моделі залежить від конкретного кейсу і нагальних потреб людей та особливостей воєнного стану. В умовах воєнного стану кардинальні зміни в процесі надання соціальних послуг орієнтуються на специфіку умов воєнного стану, з урахуванням індивідуальних потреб клієнта, його/її соціально-психологічного стану, зміненого під час війни. У період воєнного стану вимоги до фахівців із надання соціальних послуг нажалі спрощуються настільки, що до цієї форми роботи залучаються особи, котрі не мають офіційних документів, що підтверджують їхню кваліфікацію. Але це жодним чином не нівелює внесок волонтерів у соціальну підтримку нужденних осіб, чисельність яких зростає експоненціально.

Як зазначає Ю. Сахарук «У перспективі найближчого часу в Україні виникає необхідність розробки та впровадження науково обґрунтованих та ефективних методів соціальної підтримки, що ґрунтуються на аналізі об'єктивних даних та конкретних потреб вразливих соціальних груп. Ці методи включають, проте не обмежуються, матеріальну допомогу для найбільш уразливих соціальних категорій, ініціативи щодо фізичної та психологічної реабілітації та інші заходи. В умовах воєнного стану важливо покращувати соціальну роботу з вразливими групами шляхом збільшення фінансування, розвитку навичок соціальних працівників, покращення координації між організаціями, що надають допомогу, та розробки спеціальних програм соціальної підтримки» [39, с. 52].

Слід враховувати, що в багатьох ЗВО науково-педагогічні працівники чутливо відреагували на специфіку підготовки фахівців у сфері соціальної роботи в умовах воєнного стану. Наприклад, у Херсонському державному університеті розроблено і упроваджено в навчальний процес освітню компоненту «Військова соціальна робота». Засвоєння даного курсу передбачає формування у здобувачів вищої освіти компетентностей щодо надання соціальних послуг і здійснення соціальної підтримки різним категоріям населення в умовах воєнного стану, зокрема – для студентської молоді. Варто враховувати, що при проведенні соціальних досліджень в умовах війни доступ до представників студентської молоді суттєво обмежується через безпекові обставини та понадскладні умови життя на територіях проведення воєнних дій. Втім, не зважаючи на зазначені складнощі, вивчення впливу війни на технології соціальної роботи зі студентською молоддю залишається надзвичайно актуальним завданням. Соціальні теоретичні дослідження допомагають зрозуміти наслідки впливу війни на студентську молодь, продукувати й розробляти ефективні практичні підходи з метою підтримки вказаної категорії населення та сприятимуть

гармонійній адаптації представників студентської молоді в нове для них соціальне, зокрема – академічне середовище.

Як слушно зауважує С. Крошка «...позитивний результат може бути досягнутий лише завдяки загальній, інтегрованій, спільній діяльності в області полікультурної освіти. Це є неодмінною умовою для надання ефективної допомоги, підтримки життєвого самовизначення особистості студента-переселенця у соціальному просторі, його адаптаційної орієнтації у новому полікультурному середовищі, бо тільки згуртований колектив, друзі зможуть забезпечити повноцінний розвиток та навчання таких дітей» [26, с. 8].

Важливо вказати, що реалізація продуктивної соціальної роботи з представниками студентської молоді в умовах війни, актуалізує використання різноманітних практичних підходів, інструментів і технологій, серед яких:

1. Психосоціальна підтримка полягає в організації регулярних зустрічей для представників студентської молоді, де вони мають можливість ділитися своїми особистими переживаннями і враженнями, а також в індивідуальних консультаціях, де кваліфіковані психологи та/або соціальні працівники надають представникам студентської молоді персоналізовану, локалізовану допомогу.

2. Реалізація навчальних програм містить різного спрямування тренінги з навичок самостійного навчання, оволодіння практиками сучасних освітніх підходів із використанням, зокрема, найсучасніших технологій штучного інтелекту.

3. Процеси і практики соціальної інтеграції представників студентської молоді розгортаються в форматі організації різноманітних за змістом заходів – наукових, розважальних, спортивних, соціальних культурних, що сприятиме конструктивній комунікації із залученням громадських організацій, зокрема – волонтерського спрямування задля надання необхідної підтримки та допомоги.

4. Інформаційна підтримка представників студентської молоді полягає у підготовці різного роду інформаційних матеріалів – брошур, пам'яток, буклетів, що містять інформацію про права студентської молоді в умовах воєнного стану та ресурси для отримання соціальної допомоги, а також інформаційні платформи для комунікації – створення, експлуатації та вдосконалення відповідних онлайн-ресурсів, орієнтованих на оперативне надання інформації та підтримки.

5. Матеріально-фінансова підтримка студентської молоді в умовах воєнного стану здійснюється як гуманітарна допомога у вигляді забезпечення продуктами харчування, одягом, навчальними матеріалами, за необхідності – технічними засобами комунікації та навчання; у вигляді соціальних виплат – соціальних стипендій, передбачених для певних категорій студентської молоді в умовах воєнного стану (це стосується внутрішньо переміщених осіб).

6. Захист прав представників студентської молоді в умовах воєнного стану включає в себе моніторинг ситуації, що склалася – збір даних про постраждалих студентів/студенток, скоординована співпраця з державними органами та інституціями громадянського суспільства. зокрема – волонтерського спрямування задля надання необхідної підтримки та допомоги.

7. Застосування методів арт-терапії базується на використанні креативних (творчих) методів роботи з представниками студентської молоді в умовах воєнного стану; це може бути літературна творчість, малювання, театральні вистави, музична творчість, екскурсійно-краєзнавча та/або історично-меморіальна діяльність.

Фактично можна вести мову про те, що в умовах воєнного стану технології соціальної роботи повинні характеризуватися функціональним поєднанням результативності, гнучкості й стабільності. І складність не тільки в певній інерційності структур, орієнтованих на соціальну підтримку населення. В мирний час оптимізація діяльності

таких структур здійснюється за рахунок перекваліфікації працівників і шляхом залучення до професійної діяльності випускників ЗВО спеціальності «Соціальна робота». У надзвичайних ситуаціях виникає необхідність вдосконалення організаційної структури установ, що займаються наданням соціальних послуг та пошуку її нових стратегій. Менш консервативних, більш гнучких форм і створення більш широких можливостей для того, щоб фахівці у сфері соціальної роботи могли переходити від роботи над одним колом проблем до рішення інших, продиктованих умовами воєнного стану. Нові, більш гнучкі й функціонально рухомі організаційні форми продукування технологій соціальної роботи в умовах воєнного стану не можуть бути сконструйовані апріорно. В цій царині необхідним постає ретельно продуманий, теоретично обґрунтований соціальний експеримент із урахуванням минулого – як позитивного так і негативного – досвіду. Оптимальним принципом побудови механізму продукування технологій соціальної роботи в умовах воєнного стану постає так званий проблемний принцип, який дозволяє об'єднати для вирішення загальної комплексної задачі зусилля вчених різних дослідницьких напрямів – у сфері соціальної роботи, соціології, педагогіки, правознавства, політології тощо. Внутрішню структуру установ і організацій, що займаються реалізацією державної соціальної політики, також доцільно привести «до загального знаменника» проблемного принципу. Це сприятиме імплементації найбільш раціональних соціальних проєктів, а також створенню оптимальних умов для наукового пошуку і впровадження нових теорій соціальної роботи в повсякденну практику.

2.3. Програма соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану

Теоретичне осмислення проблематики соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану має неабияке прикладне значення для сучасної соціальної роботи в Україні, оскільки дає змогу суспільству мати перспективну панораму соціальної підтримки представників студентської молоді, постраждалих внаслідок російсько-української війни. Ситуація воєнного стану активізує процес переходу системи соціальної роботи в Україні до нової філософії розвитку, що постає одним із базових засад у процесі формування принципово нової соціальної архітектури українського суспільства. Як реакція на зазначену ситуацію реалізуються численні соціальні проєкти, спрямовані на підтримку найбільш незахищених, нужденних верств населення, серед яких і студентська молодь. У цьому блоці магістерської роботи ми пропонуємо *Програму соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану*.

Метою програми є:

- 1) забезпечення умов для збереження фізичного, психологічного та соціального благополуччя студентів у релокованому виші під час воєнного стану;
- 2) реалізація всебічної підтримки студентів, які постраждали внаслідок військових дій та були змушені переїхати до іншого міста України;
- 3) створення умов для продовження навчального процесу та ефективної адаптації до нових життєвих умов;
- 4) забезпечення соціально-психологічної підтримки представників студентської молоді у воєнний час, спрямованої на збереження психоемоційного здоров'я, академічної успішності та соціальної

стабільності, навіть за умов зміненої (релокованої/дистанційної) організації навчального процесу.

Цільова група: представники студентської молоді, котрі опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок бойових дій.

Простір реалізації Програми: релокований заклад вищої освіти.

Етапи впровадження Програми:

I етап. Оцінка потреб цільової групи – проведення онлайн-опитувань та фокус-груп серед студентів для виявлення найбільш актуальних проблем та потреб.

II етап. Формування робочої групи – створення мультифункціональної команди, до складу якої мають увійти представники адміністрації ЗВО, викладачі, психологи, соціальні працівники та студенти.

III етап. Пілотне впровадження – запуск окремих компонентів Програми, наприклад гарячої лінії та онлайн-консультацій із подальшою ітерацією за результатами пілотного проекту.

IV етап. Моніторинг та зворотній зв'язок (*fed back*) – регулярний систематичний аналіз ефективності заходів через опитування, статистику використання сервісів та зустрічі з представниками студентського самоврядування. Коригування Програми відповідно до наявних даних та змін, що виникають у процесі реалізації.

Основні напрями реалізації Програми:

1. Психологічна підтримка.

Включає в себе регулярні групові та індивідуальні консультації з психологами; проведення тренінгів з управління стресом та емоційною стабільністю; організація підтримки з боку волонтерів та психологічних служб; консультування з психологом або психотерапевтом; проведення тренінгів та семінарів з подолання стресу та тривоги; формування груп підтримки для студентів, які переживають схожі психологічні складнощі.

1.1. Гаряча лінія підтримки передбачає створення цілодобового телефону/чат-платформи, де студенти зможуть отримати консультації від кваліфікованих психологів.

1.2. Онлайн-консультації та групова терапія передбачає регулярні сесії індивідуальної та групової підтримки з метою зниження стресу, тривожності та інших наслідків воєнних подій.

1.3. Тренінги та вебінари зі стрес-менеджменту містять у собі проведення навчальних заходів для розвитку навичок подолання стресу та підтримки психічного здоров'я.

2. Матеріальна підтримка.

Реалізується у вигляді надання стипендій та матеріальної допомоги нужденним студентам, забезпечення доступу до якісного житла та харчування, організації збору та розподілу гуманітарної допомоги. Надання матеріальної допомоги на оренду житла, харчування, проїзд та інші потреби. Також необхідно вбачається запровадження тимчасових грантів, стипендій або пільгових кредитів для студентів, які зазнали фінансових труднощів. Залучення студентів до роботи в університеті або за його межами.

3. Соціальна підтримка.

Передбачає організацію культурних заходів, спортивних змагань та дозвілля, створення клубів за інтересами та навчальних груп для взаємодопомоги, підтримку студентських ініціатив та проєктів. Здійснюється допомога в пошуку житла та роботи, організація зустрічей та заходів для знайомства та спілкування студентів, створення волонтерських програм для допомоги іншим студентам та місцевим жителям. Надання актуальної інформації про державні та благодійні програми допомоги.

4. Освітня підтримка.

Реалізується у вигляді забезпечення доступу до навчальних матеріалів та ресурсів; організації дистанційного навчання та

консультацій з викладачами; проведення навчальних курсів для підвищення кваліфікації та перекваліфікації; забезпечення технічним обладнанням та доступом до Інтернету.

4.1. Менторські програми передбачають призначення наставників (викладачів та студентів старших курсів) для індивідуального супроводу та допомоги представникам студентської молоді з адаптацією до нових умов навчання.

4.2. Дистанційне навчання та адаптація навчальних програм передбачає розробку інструкцій та додаткових матеріалів для студентів, які перейшли на онлайн-формат навчання.

4.3. Індивідуальні консультації містять у собі організацію консультацій з питань організації навчального процесу, складання розкладу, управління часом.

4.4. Створення всеохопного єдиного інформаційного ресурсу, де студенти зможуть отримувати новини, розклад заходів, контакти служб підтримки та корисні поради.

4.5. Організація віртуальних спільнот для обміну досвідом, підтримки одне одного та спільного вирішення проблем.

4.6. Регулярне інформування студентів про нові можливості, події та зміни в роботі навчального закладу.

Додаткові опції: створення інформаційного центру для студентів, регулярне інформування про актуальні події та заходи, організація правової допомоги та консультацій; організація курсів з вивчення української мови для іноземних студентів; проведення культурних заходів для ознайомлення студентів з історією та традиціями України; створення можливостей для розвитку творчих здібностей та талантів студентів.

Етапи впровадження Програми соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану представлено у нашрм удослідженні на рисунку 2.1.

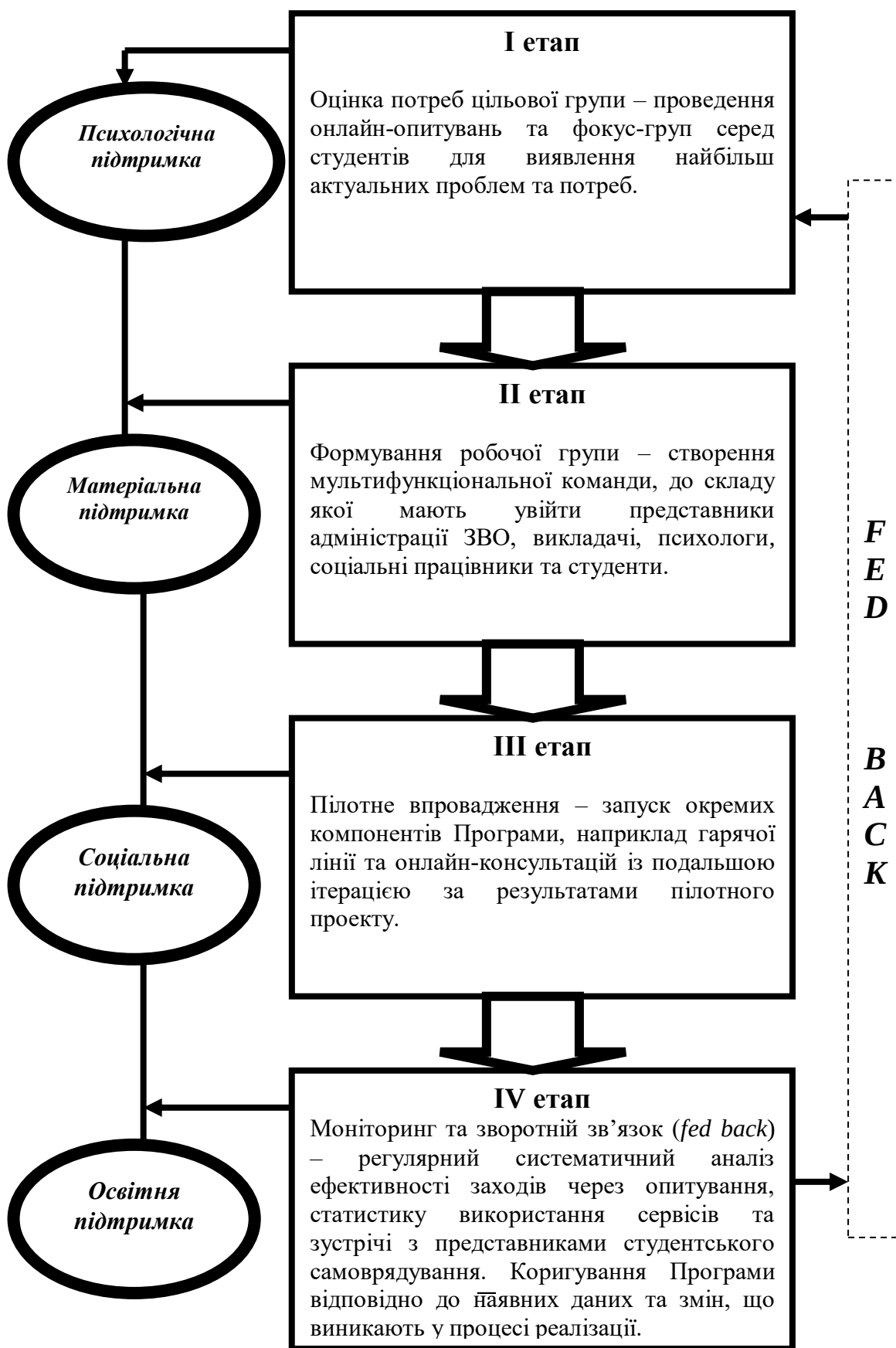


Рис. 2.1. Етапи впровадження Програма соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану

Механізм реалізації програми:

1. Створення і формування координаційного центру, який буде займатися накопиченням і обробкою інформації про потреби студентів та розподілом допомоги.
2. Співпраця з благодійними організаціями та фондами для залучення додаткових ресурсів.
3. Залучення до програми волонтерів з числа студентів, викладачів та випускників закладу вищої освіти.
4. Інформування студентів про можливості отримання допомоги через веб-сайт університету, соціальні мережі та інші канали комунікації.

Очікувані результати.

1. Поліпшення психоемоційного стану представників студентської молоді в умовах релокованого вишу під час воєнного стану; зниження рівня стресу та підвищення здатності адаптуватися до нових умов.
2. Підвищення рівня задоволення студентів умовами навчання та проживання.
3. Зміцнення студентської спільноти та підвищення рівня взаємодопомоги в студентському середовищі.
4. Зменшення негативного впливу війни та її супутніх наслідків на психоемоційний стан студентів.
5. Забезпечення умов для успішного навчання та проживання студентів в умовах релокації.
6. Створення дружньої та підтримуючої атмосфери в умовах релокованого навчального закладу вищої освіти; забезпечення можливості студентам відчувати себе частиною спільноти, незалежно від зовнішніх обставин.

Представлена Програма може стати основою для створення системи підтримки, яка допоможе студентам пережити складні часи та забезпечити успішне продовження навчання. Важливо зазначити, що ця

програма є орієнтовною та може бути адаптована до потреб конкретного університету та студентів. Програма має на меті створити гнучку, багатокомпонентну систему підтримки студентів, що дозволить їм ефективно долати труднощі воєнного часу та зберігати високий рівень навчальної та соціальної активності. За рахунок інтегрованого підходу – поєднання психологічної, академічної, фінансової та інформаційної підтримки – виш зможе стати опорою для кожного студента навіть у найскладніші моменти. Запропонована Програма може бути адаптована та розширена відповідно до специфіки конкретного навчального закладу та актуальних потреб студентської спільноти.

ВИСНОВКИ

Значну частину громадян України, постраждалих від війни, складають здобувачі вищої освіти, яких у контексті даної роботи ми називаємо «студентська молодь». Практично кожного здобувача вищої освіти війна застала посеред навчального процесу і примусила вирішувати складні питання щодо подальшої освіти.

Студентська молодь історично призначена покликана бути авангардною силою соціальних трансформацій, оскільки від того, як розвивається українська молодь, багато в чому залежить майбутнє нашої держави, яка в жорстокому військовому протистоянні з російським агресором відстоює свою незалежність та суверенітет.

Для студентської молоді ситуація воєнного стану – це перехід у «незнане буття», що викликає стан тривоги і розгубленості перед майбутнім, але водночас – спонукає до пошуку оптимальних життєвих сценаріїв у часи особистісних і суспільних випробувань. Соціальна підтримка представників студентської молоді в умовах воєнного стану дозволяє їм повноцінно повернутися до навчального процесу, де вони можуть продовжити свою освіту відповідно до обраної спеціальності, що сприятиме їхній адаптації та успішному соціальному розвитку подальшому мирному житті.

Розуміння особливостей соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах воєнного стану сприяє підвищенню обізнаності суспільства про їхні потреби та проблеми, що, своєю чергою, може вплинути в подальшому на політичні рішення. Ефективна соціальна робота зі студентською молоддю в умовах воєнного стану є одним із базових елементів забезпечення стабільного, справедливого і мирного майбутнього України.

Соціальна підтримка української студентської молоді є важливим й дієвим чинником у подоланні деструктивних наслідків політичних,

економічних, правових, культурних і соціально-гуманітарних криз, породжених війною.

В умовах воєнного стану, в складній, важкопрогнозованій соціальній реальності, соціальна робота покликана всебічно покращити життєві параметри особи, котра потребує до себе особливої уваги як з боку держави так і з боку громадянського суспільства, а також зацікавлених міжнародних організацій.

Соціальні теоретичні дослідження допомагають зрозуміти наслідки впливу війни на студентську молодь, продукувати й розробляти ефективні практичні підходи з метою підтримки вказаної категорії населення та сприятимуть гармонійній адаптації представників студентської молоді в нове для них соціальне, зокрема – академічне середовище.

В умовах воєнного стану розробляються та реалізуються численні соціальні проекти, спрямовані на підтримку найбільш незахищених, нужденних верств населення, серед яких і студентська молодь. Автором запропоновано Програму соціальної підтримки студентів в умовах релокованого вишу під час воєнного стану, яка стане в нагоді фахівцям у сфері соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. 2014. Вип.43. С. 39-52. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1822>
2. Бенера В. Є., Коляденко С. М., Шевченко Ж. М. Трансформація інноваційних технологій у вітчизняній практиці соціальної роботи. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка Педагогічні науки*. 2023. №17. С. 207-219. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/39094/1/199-1-10-20240223.pdf>
3. Березовська Л. Засоби комунікації у професійній діяльності соціального працівника. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. №2. С. 6–13. URL: <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/212046>
4. Білецький О. Волонтерство та соціальна робота в умовах військового конфлікту: підходи до адаптації та інтеграції вразливих груп населення. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів та молодих вчених, 15 листопада 2024 р. Львів : ЛДУ БЖД, 2024. С. 5-8. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/15135/1/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9E.pdf*
5. Богомаз К. Ю. Соціальні комунікації студентської молоді в сучасній Україні. *Збірник статей та тез доповідей за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (м. Кам'янське, 18 - 19 квітня 2018 року. Кам'янське:*

- ДДТУ, 2018. С. 181-184. URL: https://www.dstu.dp.ua/uni/downloads/zbirn_st.pdf#page=181
6. Бородін Є., Острікова А. Сучасні механізми формування молодіжних структур в органах місцевого самоврядування територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 6. С. 5–11. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/919/885>
 7. Василюк Т., Размолодчикова І. Інноваційні підходи до соціального сервісу для молоді: від волонтерства до професійної підтримки. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №4. С. 3–12. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.1>
 8. Воронка М. І. Уточнення категорії «студентська молодь» у контексті історико-педагогічної розвідки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць*. 2016. Вип. 46 (99). С. 8-13. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2016/46/46_2016.pdf
 9. Гевчук Н., Опалюк Т. Волонтерство як чинник формування соціальної активності студентської молоді. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №2. С. 116–125. <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1747>
 10. Гилюн О. В. Освітні мотивації студентської молоді. *Грані*. 2012. №1(81). С. 102-104. URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_1_27.pdf
 11. Горіна О. Національно-патріотичне виховання студентської молоді в умовах війни. *Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро 15 листоп. 2023 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2024. С.38-40. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14816/1/4.pdf>
 12. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с. URL:

<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10498/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%20%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf>

13. Григор'єва О. Кар'єра й волонтерство: як реалізувати себе професійно й бути корисним для суспільства. *Vector*. 2023. URL: <https://vctr.media/ua/karyera-j-volonterstvo-yak-realizuvati-sebe-profesijno-j-buti-korisnim-dlya-sus-pilstva-206780/>

14. Дідух І. Я., Комар І. В. Петришин Р. А. Соціальна підтримка студентської молоді в Україні в умовах війни. *Вісник науки та освіти*. 2023. №11(17). С. 680-690. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/7817/7861>

15. Дроздова М. Динаміка політичної свідомості студентів у процесі виборчої кампанії 2004 р. *Соціальна психологія*. 2005. № 4 (12). С. 32-43. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=U=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%AE951%2E088%24

16. Дударьов В. В. Соціальна робота з молоддю як механізм реалізації державної молодіжної політики. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9–10 квітня 2018 р.* Дніпро : ЛІРА, 2018. С. 506-509. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2018/conf/3/zbirka.pdf#page=506

17. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3491/>
18. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді: монографія / В. Г. Панок, С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та інші. [Електронне видання]. Київ, 2024. 188 с. <https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188>
19. Зінченко А., Русенкевич Я. Ціннісні орієнтації української молоді в структурі психологічних стратегій життєдіяльності: аналіз статевих відмінностей. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2024. Вип. 23 (68). С. 25-35. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pn/article/view/1461/1197>
20. Каліщук С. М. Прикладні моделі психологічного супроводу особистості у кризі. *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 144–151. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/23.pdf>
21. Коляденко С. М. Технологія соціальної роботи зі студентською молоддю в умовах ЗВО. Педагогіка ХХІ століття: сучасний стан та тенденції розвитку: колективна монографія : у 2 ч. / відп. за випуск О. Є. Карпенко. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 225-258. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/143/1717/4166-1>
22. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. 256 с. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/10175>
23. Костючков С. К. Особливості політичної соціалізації студентської молоді в умовах суспільства, що реформується. *Габітус*. 2016. Вип. 2. С.90-95. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2016/2-2016/16.pdf>
24. Костючков С. К., Швець Т.М. Соціальне партнерство: навч.-метод. посібник для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальностей 231 Соціальна

- робота, 054 Соціологія. Херсон : Книжкове вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. 170 с. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/19994>
25. Кравченко О. Соціально-виховна робота зі студентською молоддю в умовах дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. Вит 2 (8). С. 99-108. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268060>
26. Крошка С. А. Умови адаптації внутрішньо переміщених осіб та студентів із зони АТО. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф.* Лисичанськ: ФОП Пронькіна К. В., 2017. С.104-108.
27. Лебідь О. В. Навчання під час війни: діалоги зі студентами. *Практична психологія у сучасному вимірі: XV Міжнародна науково-практична конференція науковців та студентів: тези доповідей, Дніпро, 26 березня 2024 р.* [Електронне видання]. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2024. С. 164-138. URL: https://duan.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/3birnyk-2024-psykholohy_.pdf#page=165
28. Лях Т. Л. Планування залучення волонтерів як важливий компонент волонтерської програми. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. №23(1). С. 206–213. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vlup_2013_23\(1\)_26](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vlup_2013_23(1)_26)
29. Лях Т., Лютий В., Жуков В. Волонтерська діяльність студентів як шлях до їхньої активної участі у суспільному житті громади. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №3. С. 68–76. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.10>
30. Моргай Л. Робота соціальних працівників з молоддю у державній службі зайнятості. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. №1(12). С.158-164. <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/305300>

31. Моторна М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи в закладах вищої освіти України: сучасний стан. *Humanitas*. 2024. № 1. С. 59–67. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.9>
32. Нагорний Б. Г., Яковенко М. Л., Яковенко А. В. Студентство і сучасність. Київ: Арістей, 2005. 164 с.
33. Овчарова Л. М. Волонтерська діяльність як чинник формування соціальної активності студентів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип.66. С. 141-145. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27063/Ovcharova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
34. Олексюк О. Військово-патріотичне виховання студентської молоді: з досвіду впровадження. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип.11. Том 1. С. 116-121. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/280>
35. Підліток в умовах війни: психосоціальні аспекти, гендерні виміри та стратегії адаптації : монографія / Т. Щербан, Т. Ямчук, М. Долинай та ін.; за заг. ред. д. психол. н. Т. Щербан. Мукачєво: РВВ МДУ, 2024.171 с. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11586/3/Adolescent_%20in_%20the_%20conditions_%20of_.pdf
36. Поліщук Н. Волонтерська діяльність студентів в освітньому середовищі університету. *Věda a perspektivy*. 2023. №4(23). URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-4\(23\)-113-126](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-4(23)-113-126)
37. Пташник-Середюк О.І. Студентство як соціокультурна група. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*,. 2014. № II(3). Iss.18, 2014. Р. 110-113. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/665/1/hum_vol_23_issue_18.pdf#page=110

38. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця: Монографія /Т.О.Дмитренко, К.В. Яресько, Т.В.Колбіна, С.В.Копилова, Ж.В.Давидова, В.М. Нагаєв, Н.Д.Кабусь, С.К.Костючков. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. 424 с.
39. Сахарук Ю. Соціальна робота з вразливими групами населення в умовах воєнного стану. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип.1(12). С.48-54. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/305097>
40. Соціальні очікування учнівської молоді XXI століття : монографія / Т. Ю. Куниця, І. Б. Савельчук, Л. В. Гончар та інші. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 93 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738180/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B4._%D0%9A%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%A2._%D0%AE._%28%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB.%29.pdf
41. Сухомлинський В. О. Шматок хліба. Вибрані твори: в 5 т. Т.5. Київ: Радянська школа. 1976-1977. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000012788>
42. Тілікіна Н. Вплив війни на сферу освіти України та соціально-психологічне становище студентів. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 2(13). С.130-147. <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/316721>
43. Хараджи М. В., Труніна Г.О. Емоційно-психологічний стан студентської молоді під час війни. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 12(30). С. 793-801. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5963>
44. «Чорний лебідь» в історії Херсонського державного університету, або Хроніки релокованого вишу (2023). Хроніки. Частина 3 / головн.ред. О. В. Співаковський. Херсон – Івано-Франківськ: ХДУ, 2023. 224 с. <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/16757>

45. Шапошникова І. В. Соціологічні дослідження формування культурного капіталу студентської молоді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2011. Вип. 51. С. 214-221. URL: <http://www.soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2011/51/27.pdf>
46. Шевченко В. Особливості формування активної життєвої позиції студентської молоді в умовах військового конфлікту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 2020. Вип. 39. 2020. С. 45–50.